

TALIJANSKA HISTORIOGRAFIJA I JADRANSKI IREIDENTIZAM*

Bernard Stulli

Usporedo s razmahom talijanskih iredentističkih aspiracija na istočnu jadransku obalu od Soče na jug, usporedo s tim kako talijanska buržoazija formulira taj svoj iredentistički politički program, u drugoj polovici prošlog stoljeća, razvija se i djelatnost talijanske građanske historiografije, koja preuzima zadatak da »naučno« fundira te iredentističke aspiracije, da dokaže t. zv. »historijska prava« Italije na istočnu jadransku obalu i zemlje u njezinu zaleđu.

Ne možemo se ovdje upuštati u pregled rezultata rada pojedinih talijanskih historičara u tom pravcu, kao i na svu onu zaista golemu izdavačku djelatnost, koja je kroz proteklih 100 godina dala publicitet tom historiografskom radu. Ograničit ćemo se da ukažemo odn. podsjetimo samo na ona organizirana nastojanja, koja su u formi različitih grupa, naučnih društava, centara, instituta i sl., bila specijalno organizirana sa svrhom, da razvijaju baš takav historiografski rad.

Prvo takvo središte predstavlja grupa oko redakcije tršćanskog časopisa »Archeografo triestino«, koji je bio ponovo pokrenut 1869, pokazujući postepeno sve izrazitije iredentistično-propagandnu tendenciju, a koji uz tršćansku tretira mnogo i istarsku historiju.¹

* Referat, održan na I. kongresu jugoslavenskih historičara u Beogradu, u sekciji za XIX. i XX. stoljeće.

¹ O ulozi i prinosu časopisa »Archeografo Triestino« iredentističkom političkom pokretu, baš tokom druge polovice XIX. st., vidi: G. Cervani, L'apporto dell' »Archeografo Triestino« agli studi storici giuliani della fine dell'ottocento (Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria II della Nuova serie, LIV della Raccolta, Venezia 1952, str. 150 i sl.). To je autorov referat na XXIX. nacionalnom kongresu za historiju talijanskoga narodnog preporoda, održanom u Trstu od 4.—6. XI. 1950, a u njemu se pored ostalog, dokazujući nesumnjivu političko-iredentističku usmjerenost časopisa »Archeografo Triestino«, kaže i ovo: »Nei molti ricorrenti studi su statuti di città, fonti (triestine e regionali), registi, iscrizioni, memorie, rendiconti, relazioni, troviamo la chiave per un'interpretazione di quella storiografia nella sua stessa struttura; e la scelta degli argomenti — culto della romanità, studio del Medio Evo, il tema sempre ricorrente dei »confini« della regione ai tempi di Roma imperiale, la rivalutazione della »venezianità« della regione e della »friulanità« di Trieste, gli studi di etnografia direttamente interessanti il problema dei rapporti italo-slavi nella regione, gli studi di carattere linguistico ed il culto di Dante — valgono a qualificare esattamente quella produzione di studi, la giustificano e danno ad essa una ragione d'essere in relazione ai suoi motivi ispiratori, al sentimento politico e nazionale che l'avviva di calore e di impegno morale; la risolvono nel tema costante della passione politica di Trieste: l'Italia (str. 158—159).

Drugo, mnogo izrazitije, aktivnije i agresivnije središte nastaje 1884, kad se u Poreču osniva »Società istriana di archeologia e storia patria«. Ona se specijalizira za istarsku historiju, uključivši kvarnerske otoke Cres i Lošinj, a uspijeva redovno, sve do početka prvoga svjetskoga rata, da izdaje godišnje po jedan omašni svezak svog časopisa »Atti e memorie.«²

Treće središte započela je formirati grupa oko časopisa »Rivista dalmatica«, koji je godine 1889 pokrenut u Zadru sa zadatkom da razrađuje irendentističke teze o dalmatinskoj historiji.

Četvrto središte dobiva osnovu na Rijeci, gdje se 1909 formira povjerenstvo »Deputazione fiumana di storia patria«, koje je izdavalo svoj časopis »Bullettino.«

Rat je prekinuo djelovanje tih četiriju središta, no to je bilo naknađeno pravom poplavom »historijske« literature, počevši od propagandnih pamfleta pa do tako zvanih »naučnih« djela, koja su izrađivana u samoj Italiji, a obasipana je tom literaturom posebno javnost, naučni i politički krugovi savezničkih zemalja. Ta propagandna kampanja naročito je intenzivna poslije Londonskog pakta 1915, a kulminira u pripremama za Mirovnu konferenciju pa i sve do Rapalla 1920. U toj su kampanji učestvovala mnoge istaknute ličnosti talijanske historiografije.³

No odmah po završetku rata predstavnici talijanske historiografije, u zajednici sa službenim krugovima Italije, pristupaju obnovi onih četiriju središta historiografskog rada na okupiranom području jugoslavenske obale.

Tako je obnovljeno nekadašnje središte u Trstu oko časopisa »Archeografo triestino«, koji je uskoro počeo redovno izlaziti, da zatim nastavi neprekinuto do 1945, kada je objavljen svezak br. 58.

Najrevnija u obnovi rada bila je dakako »Società istriana di archeologia e storia patria«, koja već 27. VII. 1919 održava u Poreču svoj prvi poslijeratni godišnji kongres, a čiji predstavnici s rijetkom iskrenošću govore o pravoj

² Opširno izlaganje o osnovnom razlogu postanka toga društva, te političkoj liniji i cilju čitavog rada i časopisa »Atti e memorie«, dala su dvojica glavnih predstavnika, saradnika i rukovodilaca ovoga središta i to: B. Benussi, La Società istriana di archeologia e storia patria nei primi quarant'anni di vita (Atti e memorie XXXVII, Parenzo 1925), i Camillo De Franceschi, Il cinquantenario della Società istriana di archeologia e storia patria (isto XLVI, Pola 1934).

³ Kako je napredniji ali nažalost vrlo uzak krug predstavnika talijanske nauke reagirao na tu »naučnu« kampanju i njene metode, pokazuje na pr. zanimljiv slučaj u listu »L'Unità, problemi della vita italiana« VII, n. 31., od 3. VIII. 1918, čiji su urednici bili Antonio de Viti de Marco i Gaetano Salvemini. Ondje se (str. 156) daje osvrt na neke napise o jadranskom pitanju, koje su napisali tršćanski historičar Attilio Tamaro i Roncagli, generalni sekretar Real» Società Geografica Italiana. O Tamarovu se članku kaže, da je... »quasi tutto un tessuto di spropositi madornali o di spudorate bugie«..., odnosno, da je... »salvo pochissime affermazioni, una sfacciata inaudita mistificazione: documento caratteristico dei metodi austriaci e prussiani, con cui la propaganda dalmatomane è stata fatta in Italia«. Za Roncagli-a se pak navodi nekoliko njegovih poznatih plagijatorskih postupaka, te niz činjenica, koje bacaju najgore svjetlo na njegov moralno-politički lik, pa se s pravom konstatira, da je teška mistifikacija, kad za takvog čovjeka netko smatra da je »alta autorità scientifica«.

svrsi i cilju svoga t. zv. »naučnog« rada i karakteru svoga »naučnog« društva I oni odmah nastavljaju s izdavanjem časopisa »Atti e memorie«, izdajući ga redovno sve do 1942, kada je objavljen svezak br. 52.

Riječko središte obnovljeno je također 1919 oživljavanjem »Deputazione fiumana di storia patria« i njenog »Buletina«. God. 1923 zamijenjena je ona naučnim društvom »Società di studi fiumani«, s 3 sekcije, od kojih je najaktivnija bila historijska, a usto pokreće svoj časopis »Fiume«, od kojega je od 1923—1940 izašlo ukupno 15 svezaka.

Teže je išlo s obnovom zadarskog središta za »obradu« dalmatinske historije. O prošlost Dalmacije su se naime otimala i staro venecijansko pokrajinsko historijsko društvo »R. Deputazione di storia patria di Venezia« i pokrajinsko historijsko društvo u Anconi. Dodijeljena je u djelokrug rada i jednima i drugima.⁴ Pored toga je 1922 obnovljen časopis »Rivista dalmatica«, koji je otada izlazio u Zadru. God. 1926 pak osnovano je i posebno naučno društvo »Società dalmata di storia patria« u Zadru sa zadatkom da obrazlaže »historijsko pravo« Italije na Dalmaciju, da daje »dalmatinskoj historiji odgovarajuće mjesto u talijanskoj historiografiji« i da se pobrine, »da se problemi života i dalmatinske kulture svuda osjećaju, a naročito u školi«. Ovo društvo izdaje svoj poseban časopis »Atti e memorie«, od kojeg je ukupno štampan Vol. I—IV.

No sva ta venecijanska, ankonska i zadarska aktivnost oko prošlosti Dalmacije kao da nije bila dostatna, jer se 1926 pojavljuje još jedno središte historiografskog rada na tom polju, — časopis »Archivio storico per la Dalmazia« u Rimu. On se propagira kao »djelo istine i vjere«, koje tobože zaslužuje materijalnu i moralnu pomoć svih, kojima je na srcu »la buona causa dalmatica«. Oko toga časopisa htjelo se baš u samom Rimu stvoriti što jače središte historiografskog rada na prošlosti Dalmacije, za koju se isticalo, da u isto vrijeme predstavlja i historiju Rima i historiju Venecije. Time se

⁴ Kraljevskim dekretom od 27. VI. 1922 modificiran je statut venecijanskoga historijskog društva R. Deputazione di storia patria per la Venezia sa sjedištem u Veneciji i teritorijalnim djelokrugom za područje provincije Venezia, te je taj njezin djelokrug proširen i na Zadar (Enti culturali italiani; note illustrative a cura di G. Magrini, vol. II. Bologna 1929, Consiglio Nazionale delle ricerche; str. 146). Na to je došla reakcija iz Ancone s motivacijom, da bi bilo preusko isticati samo neki venecijanski karakter (»la venezianità«) dalmatinske prošlosti, već da treba prije svega isticati, kao najvažniji, njezin romanski i općetalijanski karakter (»la romanità«), pa dosljedno tome Zadar dodijeliti u domenu R. Deputazione di storia patria u Anconi, s obzirom na tijesne veze Dalmacije sa Srednjom i Južnom Italijom kroz historiju (Atti e memorie della Società dalmata di storia patria I, Zadar 1926, str. 309). U raspravu se umiješao i talijanski lingvist-historičar prof. M. Bartoli, istupivši oštro za venecijansku tezu, i uz napomenu, da bi pod Dalmacijom trebalo razumijevati ove »današnje dalmatinske provincije (Zadar i Split), u njihovim posljednjim granicama, i otok Krk« (M. Bartoli, Per una federazione delle società venete di storia patria, u »Corriere di Zara«, settimanale della Dalmazia italiana, anno III, No. 28, 14. VII. 1923). God. 1925 osniva se u Anconi »Istituto marchigiano di scienze, lettere ed arti«, čiji se djelokrug rada proteže i na Zadar, a talijanske vlasti iz Zadra daju mu novčanu pomoć (Accademie e istituti di cultura; cenni storici; Roma 1938. Ed. Ministero dell'educ. nazionale, str. 27—29).

opravdavalo, da treba u Rimu sakupiti što bogatiju zbirku historijskih dokumenata i uopće dokumentacije za dalmatinsku historiju, pa da se time parira svojedobnoj »akciji J. J. Strossmayera«, koji je tobože iz razloga »tendencioznosti i političke ambicije« sakupio u Jugoslavenskoj Akademiji u Zagrebu najveći dio blaga takve originalne dokumentacije.⁵ Od 1926—40/41 izašlo je ukupno 30 sv. časopisa »Archivio storico«, a dobivao je potporu i od Kr. talijanske akademije nauka u Rimu.

Vidimo dakle iz dosadašnjeg izlaganja, da je poslije Prvoga svjetskog rata, još predfašistička Italija, prigrabivši Trst, Istru, Rijeku, Cres, Lošinj, Zadar i Lastovo, prišla odmah obnovi spomenutih središta historiografskog rada u namjeri, da ih proširi i razgrana, s još više sistema i efekta, stavljajući u prvi plan historiju Dalmacije, koja postaje prvi neposredni cilj daljnjeg iredentističkog zahvata na istočnoj jadranskoj obali. Fašistička Italija samo nastavlja s istim ljudima to djelo; reorganizira i jača riječko i naročito zadarsko središte; organizira najzad u cjelini čitav taj rad u jedan povezani i smišljeni sistem.

Metoda i sistem rada ovih centara historiografskog rada, od Trsta do Zadra i Rima, u periodu između dva rata, razvijeni su i dalje usavršeni na tradicijama, koje je osobito njegovala i dotjerala »Società istriana«. U suštini je stvar u ovome. Publikacije su uvijek obilato snabdjevene naučnim i citatološkim aparatom; među članke i priloge otvoreno iredentističko-propagandnog karaktera razmješteni su prilozi apolitički i neutralni, arhivska građa i sl.; isto tako, u okviru pojedinih članaka ima među propagandnom vezom također točnih i nesumnjivih činjenica i konstatacija; naposljetku, sve je to servirano uobičajenom naučnom formom i tehnikom, koje treba da i onom propagandnom dijelu sadržaja dadu izgled objektivnosti, istinitosti i naučnosti. Duboka mržnja i prezir, kojima se u tim publikacijama tretiraju Južni Slaveni, najbolje svjedoče sami po sebi o izrazito nenaučnom i političko-propagandnom karakteru te djelatnosti, koja se odvija samo kroz forme *naučnih* društava i *naučnih* publikacija. Često se pak u tim publikacijama prosto negira ili prešućuje onaj osnovni fakat ogromne i kompaktne slavenske većine na istočnojadranskom primorju, pa se na pr. historija talijanske građanske manjine nekih istarskih gradova generalizira i predočuje kao historija cijele Istre, ili na pr. historija talijanskih odnosno talijanaških manjinskih grupica po nekim dalmatinskim gradovima kao historija cijele Dalmacije i sl.

⁵ »Archivio storico per la Dalmazia« I, vol. I, aprile 1926, fasc. I, u predgovoru. Usto redakcija, vjerojatno iz iskrenih i »naučnih« pobuda i razloga, smatra potrebnim da se zaklinje na istinoljubivost, poričući namjeru da časopis bude organ političke propagande, no dodajući tome odmah, da su »političke direktive Nacionalne vlade svetinja...«! Nadalje se tu spominje i namjera, da se uskoro u Rimu organizira poseban »Istituto storico per la Dalmazia«. Tokom vremena uspjelo je grupi oko časopisa »Archivio storico« da sakupi priličnu kolekciju arhivskih dokumenata i uopće različnih arhivalija, u originalu ili starijim prijepisima, koji se odnose na prošlost Dalmacije. Ta vrijedna zbirka i danas je, poslije drugoga svjetskog rata, poznata pod nazivom »zbirka Cippico-Bacotich«, obilno iskorištavana u Rimu za iredentističko-propagandne svrhe i kao javna ilustracija »talijanstva« Dalmacije. Iredentističke publikacije služe se njome i reklamiraju njeno razgledanje.

I propaganda za publikacije u inostranstvu dalje se razvija, pa se na pr. »Atti e memorie« razmjenjuju s preko 70 naučnih historijskih časopisa širom svijeta, riječki časopis »Fiume« isto s oko 70 stranih časopisa i t. d.

Osnovne smjernice rada i tempo te historiografske aktivnosti najuže su povezani s općim kursom politike talijanskog imperijalizma na Jadranu. To je došlo osobito do izražaja u drugom deceniju međuratnog perioda, t. j. u vremenu od 1930—40.

Usporedo naime s pojačanom aktivnošću talijanske službene politike u pravcu razbijanja Jugoslavije, obrazovanja ustaških bandi i stvaranja ustaških »ustanaka«, oko 1931—32, pokreće se u talijanskoj publicistici kampanja za intenzivniji razvoj t. zv. »dalmatinskih studija«, odnosno za maksimalni opći razmah t. zv. »naučnog iredentizma« (»irredentismo scientifico«), koji postaje parola dana, proizlazeći iz pojma i principa »scienza militante«. ⁶ Karakterističan je u tom pogledu i kongres poznatog talijanskog naučnog društva »Società italiana per il progresso delle scienze«, održan 1933 u Bari-u. (To je društvo organizator nauč. kongresa u Italiji još od prve polovice XIX. stoljeća.) Taj je kongres sav u znaku otvorenog traženja i glorifikacije talijanske ekspanzije na Balkan. ⁷ Tu se već spominje postojanje posebnog »Instituta za jadranske studije« (Istituto di studi adriatici) u Italiji; ⁸ traži se proširenje i usavršavanje »balkanskih studija«; Dalmacija, Albanija i Grčka predstavljaju teme brojnih referata, koji se ističu u prvi plan. Referati prof. P. Ducati-a iz Bari-a i poznatog lingviste M. Bartoli-a, profesora turinskog sveučilišta, imaju ka-

⁶ G. M. Boccabianca. Gli studi italiani e la Dalmazia (»Bibliografia fascista« VI, n. 1, Roma 1931) i Ancora degli studi sulla Dalmazia (Ib VI, n. 3); T. Sillani, A proposito di studi sulla Dalmazia (Ib. VI, n. 2). Boccabianca smatra stanje »dalmatinskih studija« u Italiji potpuno nezadovoljavajućim; daje pregled dotadašnjih radova; nasuprot tome ističe strana djela; posebno spominje serije Jugoslav. akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu i to: Monumenta spectantia i Monumenta historico-iuridica, za koja kaže, da su »opere certamente colossali, ma spudoratamente partigiane, non prive di veri e propri falsi«. Za Buličev »Bollettino« kaže, »che veniva magnificato fra i più seri del genere e che altro non è se non una collezione di menzogne spesso abili, di trucchi, di tradimenti«. On predlaže, da »Archivio storico per la Dalmazia« postane glavni časopis za dalmatinske studije, da mu se dadu veća materijalna sredstva, pa da se oko njega okupe svi naučni radnici, koji rade na spomenutim studijama; zatim, da se u okviru R. Deputazione di storia patria per le Marche u Anconi formira poseban naučni institut, koji bi davao jedinstveni pravac dalmatinskim studijama u Italiji; konačno, da jedna od vodećih izdavačkih kuća u Italiji pokrene posebnu seriju monografija o Dalmaciji, čija bi redakcija bila povjerena iskusnim stručnjacima. Pored ostalih, jedan od glavnih zadataka čitavog rada trebao bi biti da se utvrđuju i opovrgavaju »tutti i falsi nelle due opere monumentali dell' Accademia di Zagabria«, a jedan od glavnih ciljeva: »creare una coscienza dalmatica, che solo in questo modo noi ci renderemo utili ai nostri fratelli che attendono sull'altra sponda!«

⁷ Kongres je održan u Bari-u 12.—18. X. 1933. Materijali toga kongresa štampani su u publikaciji: Atti della Società italiana per il progresso delle scienze; per cura del seg. prof. L. Silla; ventiduesima riunione; Bari 12.—18. X. 1933, Roma 1934, vol. I—IV.

⁸ Ibidem, vol. I, str. 239.

rakter, dobrim dijelom, političko-propagandnih pamfleta.⁹ Prof. Bartoli govori o filološkoj problematici Dalmacije, Albanije i Grčke, pa pošto je istakao da ne govori kao političar nego isključivo kao filolog-historičar, on osobito ističe, kako je u vezi s njegovom temom »baš u ovo vrijeme« potrebno spomenuti Rim i Veneciju kao centre kulturnih iradijacija, koje su »nekad prethodile, a nekad slijedile vojnim osvajanjima«. Sav u nekoj iredentističkoj ekstazi prof. Bartoli poručuje Slavenima na istočnoj jadranskoj obali, da su oni »stranci« u Dalmaciji, te ih podsjeća na riječi Tome Arhiđakona: »Nullus Sclavorum erat ausus ad mare descendere«!¹⁰

Očito je bilo, da se želi mobilizirati i sve t. zv. »naučne« snage, a posebno historičare, za propagandnu pripremu i provođenje predstojeće penetracije na Balkan u drugom svjetskom ratu, kome se išlo ususret. U vezi s tim poduzete su, među ostalim, slijedećih godina do početka rata ove mjere:

1. Kad je zakonom od 1935 regulirana djelatnost pokrajinskih historijskih društava u Italiji (RR Deputazioni di storia patria) i utvrđena teritorijalna nadležnost svakog od njih, izvršena je napokon i daljnja reorganizacija središta historiografskog rada u Trstu, Istri, Rijeci i Zadru. Ondje su prestala postojati neka posebna društva ili organizacije, i ta su središta postala sekcije starog historijskog društva »R. Deputazione di storia patria per le Venezie« sa sjedištem u Veneciji, ali zadržavši svoje samostalne periodičke publikacije.

Tim organizacionim objedinjavanjem htjelo se postići bolju koordinaciju i efikasnost historiografskoga propagandnog rada, a s druge strane htjelo se simbolički naglasiti cjelinu i jedinstvo nekadašnjih dominija Venecije od Istre na jug, duž istočne jadranske obale, i usto »misiju Venecije kroz vjekove«, kako reče F. Salata, glavni protagonist te akcije.¹¹

⁹ Prof. P. Ducati, potpredsjednik društva, koje je sazvalo ovaj naučni kongres, drži referat pod naslovom »Roma antica e l'Adriatico« (Ib. I, str. 308—325), no zaključuje izlaganje s ekspedicijom dužda Petra II. Orseola u Dalmaciju g. 1000, i na kraju kaže: »...Oggi a Spalato la gesticolante statua di Gregorio da Nona, allungato simulacro di arte repulsiva, contaminando, quale espressione di barbarie, il prothyron che ne sta alle spalle, sembra una sfida all'ambiente romano che e all'intorno, sembra una tracotante minaccia verso il mare nostro. Oggi il musicale nome di Spalato, che da quasi l'idea di un agile naviglio solcante audace i flutti nemici, si è mutato nel monosillabo barbarico di Split, che sembra un sibilo. Invano! A Spalato, nella Dalmazia tutta echeggia una parola: Roma; risuona un grido: Italia!«

¹⁰ Naslov referata prof. Bartoli-a glasi: »Impronte delle lingue di Roma e Venezia nella Dalmazia, nell'Albania e nella Grecia« (Ib. IV, str. 124—131). On zahvaljuje direkciji kongresa, što mu je povjerila baš tu temu. On ističe da je tema vrlo dobro izabrana »e per il luogo e per il tempo. In questa terra, che e tanto vicina all'altra sponda e alla Via Egnazia, e in questi tempi, in cui le memorie dei padri riescono a riscaldare i cuori e ad apprestarli a nuovi cimenti, quando fosse necessario, per la difesa e per il bene del Paese nostro e non del nostro soltanto, proprio in questa terra dico, e in quest'ora, e bene ricordare Roma e Venezia...«

¹¹ U govoru, što ga je održao još 29. V. 1930, na javnom sastanku: »R. Deputazione di storia patria per le Venezie« u Veneciji,

2. Zakonom od 1935 utvrđen je pravni status »Instituta za jadranske studije« u Veneciji (Istituto di studi adriatici),¹² a 1937 mu je naposljetku redigiran statut, po kome mu je zadatak da tretira probleme Jadrana s gledišta historijskog, ekonomskog, političkog i geografskog.¹³ U prvom pak izvještaju o radu ističe se, kako je glavna pažnja usmjerena na istočnu jadransku obalu, »s glavnim ciljem, da se svrati pažnja talijanskog naroda na ove krajeve, koji su vezani uz probleme naše penetracije na Balkanu«. Zato se i sve publikacije odnose na Dalmaciju i Albaniju. Glavnu izdavačku aktivnost razvija ovaj Institut od 1939—41,¹⁴ a predsjednik mu je Mussolinijev ministar conte Giuseppe Volpi di Misurata, istaknuta figura talijanske ekonomske i političke ekspanzije u balkanske zemlje.¹⁵

3. God. 1939 osnovan je u okviru Kr. talijanske akademije nauka u Rimu (Reale Accademia d'Italia) poseban Centar za albanske studije (»Centro di studi per l'Albania«). On proučava probleme Albanije, našeg Kosova i nekih grčkih oblasti. Tretiraju se ekonomski i drugi aktuelni problemi tih krajeva, ali uz njih na širokom osnovu i filološki i posebno historijski problemi (odmah je zamišljena obimna publikacija »Acta et diplomata res Albaniae illustrantia«).¹⁶

¹² Regio Decreto 17. I. 1935, n. 78 (»Gazzetta Ufficiale« 22. II. 1935, n. 15) »...sulla proposta del Ministro l'educazione nazionale, l'Istituto di studi adriatici viene eretto in ente morale, e ne viene approvato lo statuto.«

¹³ Regio decreto 10. II. 1937, n. 334 (»Gazzetta Ufficiale« 1. IV. 1937, n. 76). Tekst statuta vidi u: Accademie e Istituti di cultura. Statuti e regolamenti (Roma 1939, ed. Minist. per l'educazione nazionale) str. 1187—1190.

¹⁴ Godišnje izvještaje vidi u: »Accademie e Istituti di cultura. Cenni storici (Roma 1938), str. 871; Relazioni annuali delle Accademie e degli Istituti di cultura, anno accademico 1939/40, Roma 1941, str. 1079—1081; Isto: anno accademico 1940/41, Roma 1941, str. 1003—1005. Među izdanjima Instituta ističe se djelo inače poznatog historičara R. Cessija, Venezia ducale. I. Duce e popolo (Venezia 1940. A cura dell'Istituto di studi adriatici, pag. 1—418), popraćeno obilnim citatološkim aparatom, u kome je posebna pažnja obraćena mletačkom osvajanju istočne jadranske obale, a gdje ima i ovakvih tvrdnja: »...L'affinità spirituale tra veneziani e istriani e dalmati latini favoriva una franca e intima collaborazione; l'oasi slava interposta tra il mondo latino della Dalmazia marittima creava un ostacolo al metodico sviluppo dell'operosità veneziana nell'Adriatico, ostacolo che non poteva essere altrimenti superato che con la forza.« (Str. 336.)

¹⁵ Ostali članovi uprave Instituta su: M. Nani Mocenigo, A. Azzolini, G. Brunelli, M. Brunetti, P. Cattani, F. Forlati, R. Gigante, P. Orsi, G. Pitacco, F. Salata, E. Koliqi, članovi dopisnici su: A. Baldacci, M. Bartoli, S. Bettini, G. Brusin, F. Cordignano, B. Dudan, A. Tacconi, C. Tagliavini i dr.

¹⁶ Potanje o tom Centru, kao i godišnje izvještaje o njegovu radu vidi u: Annuario della Reale Accademia d'Italia, 1937—1940 (Roma 1941), str. 428—429; isto, podaci mogu naći i u prije citiranoj publikaciji: Relazioni annuali delle Accademie e degli istituti di cultura. Već u prvom izvještaju ističe se, da je glavna pažnja 1949—41 (Roma 1942), str. 318—319; isto, 1941—1942 (Roma 1943), str. 250—252. Ti se Centra usmjerena »soprattutto allo studio dei problemi di carattere storico che serviranno a meglio lumeggiare la storia della gente schipetara e la necessità dell'intervento dell'Italia in favore dell'Albania.« Na tim »historijskim« radovima bili su angažirani talijanski akademici: Ercole, Patetta, Giannini, Fishta, Schirò i dr., te kao suradnici: Bartoli, Tagliavini, Re, Valentini, Ribezzo i dr.

Eto s takvim mjerama, koje su primjera radi navedene, dočekane su ratne godine 1940—41, kada nastaje nova poplava prijedloga i akcija za razvoj: dalmatinskih, albanskih, balkanskih i sl. studija (a napose uvijek historijskih studija), za osnivanje daljnjih instituta i centara, gdje će se proučavati problemi i stvarati kadrovi za upravu novih dominija i akvizicija nove talijanske imperije.¹⁷ Godina 1941 i komadanje Jugoslavije bilo je pak popraćeno posebnom pažnjom i proslavom. Jadranski institut u Veneciji slavi te događaje uzimanjem imena Piera Foscari, istaknutog pobornika baš dalmatinske irendente.¹⁸ No glavnu proslavu toga događaja organiziraju talijanski historičari u Veneciji. Dana 29. VI. 1941 održavaju izvanredni svečani skup »R. Deputazione di storia patria per le Venezie«, uz prisustvo brojnog članstva, predstavnika svih sekcija, od Trsta do Zadra, velikog broja ostalih talijanskih historičara, javnih i kulturnih radnika, predstavnika države i crkve. Govori, koje su tu održali predsjednik tog matičnog venecijanskog historijskog društva, prof. Carlo Anti, i predstavnik zadarske sekcije, prof. Arturo Cronia, predstavljaju zaista jedinstveni i klasični dokumenat naučnog nepoštenja, nesavjesti i nemoralna talijanske građanske historiografije i njene uloge u službi talijanskog imperijalizma.¹⁹

¹⁷ Tako, na pr., akcija da se osnuje u Anconi »Istituto levantino«, »che provveda a far conoscere, in tutti gli aspetti piu essenziali, i territori dalmatici, albanesi, ecc., e a preparare adeguatamente, con l'insegnamento delle discipline giuridiche, geografiche, storiche, economiche, linguistiche, tradizionalistiche, ecc. insegnanti, funzionari, dirigenti, professionisti, per le nuove terre, per l'insegnamento, l'amministrazione e il governo delle medesime«. (Relazioni annuali delle Accademie...; anno accademico 1940/41, Roma 1942, str. 43—44.)

¹⁸ Proslavu tih događaja organizirao je i Istituto marchigiano di scienze, lettere ed arti u Anconi svečanim zasjedanjem i nizom referata, od kojih su neki tretirali i historijska pitanja Dalmacije (Relazioni annuali...; anno accad. 1940—41, Roma 1942, str. 43). Jednako je proslava organizirana i u Centro studi per l'Albania Kr. talijanske akademije nauka u Rimu, pa je zaključeno, da se ubrza izdavanje publikacija, koje se odnose »al Cossovo ed agli albanesi della Ciamuria e dell'Epiro. Queste pubblicazioni, cui collaboreranno i più rinomati studiosi d'Italia e d'Albania, dimostreranno nel campo della storia, delle lettere e della scienza, l'autentica etnicità albanese delle genti che da decenni anclavano ad unirsi alla Madre Patria, e che oggi vedono finalmente realizzarsi le loro aspirazioni sotto i segni del Littorio.« (Annuario della R. Accad. d'Italia, 1940—41, Roma 1942, str. 318—319.)

¹⁹ Opširan izvještaj o toj svečanoj sjednici s većim odlomcima govora prof. C. Anti-a donosi: »Archivio Veneto«, sesta serie, vol. XXX, 1942, No. 59—62, Venezia 1942. A cura della R. Deputazione di storia patria per le Venezie, str. 295 i sl. Tu je i rezime referata O. Randi-a, koji je pročitao prof. A. Cronia. Objavljivanjem tih materijala sa svečane sjednice u renomiranom starom naučnom časopisu »Archivio Veneto« htjelo se dati što širi publicitet svim onim izrazima bestidnog cinizma, kojim su predstavnici talijanske građanske historiografije pozdravljali imperijalističko porobljavanje susjednih naroda i iniciranje onog poznatog niza ratnih zločina, što su ih po jugoslavenskim zemljama izvršili fašistički odredi i regularne jedinice talijanske vojske. To je potrebno i ovom prilikom istaći, ne iz propagandnih razloga. ni kao ponavljanje poznatih stvari, već da se zabilježi i da se ukaže na moral jednog društva, njegove inteligencije i naučnih radnika, te da se utvrdi što je talijanska građanska historiografija imala da kaže, juna mjeseca 1941, na adresu jugoslavenskih i drugih balkanskih naroda.

Pošto je nakon kapitulacije Italije 1943 rad uglavnom prekinut, razvija se u Italiji odmah po svršetku Drugoga svjetskog rata živa kampanja za objavljivanje što većeg broja »historijskih« djela, koja bi poslužila kao dokumentacija za predstojeću mirovnu konferenciju i novo razgraničenje između Italije i Jugoslavije. Ta kampanja obuhvaća u isto vrijeme i obnovu ranijih ili stvaranje novih specijaliziranih ustanova za iredentističku historiografiju.

U Trstu je nastavljeno izdavanje časopisa »Archeografo triestino«, koji, uostalom, nije bio prekinuo izlaženje niti jedne ratne godine!²⁰ Pored toga, u Trstu je osnovano posebno društvo za istarsku povijest »Associazione istriana di studi e storia patria«, koje je preuzelo kao svoj organ stari časopis »Pagine istriane«. Stara »Società istriana di archeologia e storia patria« organizirala je svoje, kako kažu, »privremeno« sjedište u Veneciji, pa odatle već 1946 nastavila svojim posebnim publikacijama²¹ i kasnije časopisom »Atti e memorie«, na kojem je označena Pula kao »stalno« sjedište društva.²² God. 1947 pokreće se akcija za oživljavanje rada »Istituto di studi adriatici« u Veneciji. God. 1947 osnovan je u Rimu, u sklopu Instituta za studij Risorgimenta, poseban »Centro studi adriatici«, a uz njega još jedan »Ufficio storico per l'Istria«.²³ Jednako je nastavljeno u Italiji izdavanje časopisa »Fiume« i t. d.

Ukratko, i današnja Italija obnavlja i razvija čitav onaj sistem specijaliziranih ustanova i centara historiografskog rada, s istim ljudima, s istim sistemom i metodama rada, kako ih je usavršila fašistička Italija, s ciljem da naučnim mistifikacijama pomogne ponovnu borbu za ostvarenje talijanskog iredentističkog programa na Jadranu. Tim bi radom trebalo da se dalje znatno povećaju one postojeće stotine svezaka slične nazovinaučne historijske literature, koja je u tom smislu napisana tokom prošlih 100 godina i sistematski razasлана po svim znatnijim bibliotekama u svijetu. Ove periodične publikacije, zajedno s onom ostalom srodnom historiografskom literaturom, koja je objavljena izvan okvira ovih specijaliziranih ustanova za iredentističku historiografiju, predstavlja kvantitativno čitave biblioteke knjiga, čije se propagandne teze međusobno i uzajamno citiraju i prepričavaju stvarajući dojam utvrđenih

²⁰ Karakteristično je, da ni pod njemačkom okupacijom 1943—45 nije ovaj časopis prestao izlaziti. Svesci su slijedili ovim redom: vol. III—IV, ser. III (Trst 1940—41); vol. V—VI (Trst 1942—43); vol. VII (Trst 1944); vol. VIII—IX (Trst 1945); vol. X—XI (Trst 1946); vol. XII—XIII (Trst 1947) i d.

²¹ God. 1946 izdala je djelo: *La Venezia Giulia terra d'Italia*, kao dokumentaciju za talijanske teze, a namijenjenu savezničkoj komisiji za razgraničenje između Jugoslavije i Italije.

²² Vidi prikaze dosadašnjih dvaju svezaka: vol. LIII—1949 (B. Stulli u »Historijskom zborniku« V, br. 1—2, Zagreb 1952, str. 169—176); vol. LIV—1952 (N. Žic, ib. V, br. 3—4, Zagreb 1952, str. 384—386) i prikaz istih svezaka u »Istarskom zgodovinskom zborniku« I. (Izd. Zgodovinsko društvo Jugoslovanske cone STO. Koper 1953, str. 172—178.)

²³ Nešto podataka o tom »Centru za jadranske studije« u Rimu, na temelju dokumentacije iz njegova organa, koji izlazi pod naslovom »Bollettino d'Informazioni«, daje I. Mihovilović, *Italian expansionist policy towards Istria, Rijeka and Dalmatia (1945—1953). Documents.* (Beograd 1954. Publ. by the Institute for international politics and economics. Str. 27—43.)

istina. Često je baš ta i takva talijanska literatura, obrađujući u cjelini ili detaljima historiju istočnoga jadranskog primorja od antike do danas, zbog veće pristupačnosti talijanskog jezika u naučnom svijetu, glavno vrelo upoznavanja stranih naučnih krugova s historijom Trsta, Istre, Rijeke, Dalmacije i t. d.²⁴

Baš zbog toga smatrali smo potrebnim na ovom prvom Kongresu historičara FNRJ podsjetiti na ove činjenice. Iz njih naime proizlaze i obaveze za jugoslavensku historiografiju, da povede odlučniju i bolje organiziranu borbu protiv takve djelatnosti talijanske građanske historiografije, i to:

1. u ime borbe za naučnu istinu, a protiv mistifikacija, izvrtanja i zlonamjernog izopačavanja historije jugoslavenskih naroda i njihovih zemalja na Jadranu;

2. protiv sistematskog i fatalnog sijanja mržnje prema svemu što je jugoslavensko, prema samoj fizičkoj egzistenciji Jugoslavena na Jadranu i opstojanju njihove državne zajednice, — čime je prožeta spomenuta literatura, trujući svijesno odnose među jugoslavenskim narodima i talijanskim narodom;

3. protiv zloupotrebe nauke, naučnih društava i publikacija u svrhu širenja mistifikacija, neistine, političke propagande za imperijalistička osvajanja i mržnje među narodima; razotkriti tu zloupotrebu pred svjetskom naučnom javnosti, maglašavajući da je se talijanska građanska historiografija u cjelini ne odriče ni danas, već je svesrdno pomaže;

4. protiv dezinformacije i dovodenja u zabludu svjetske naučne javnosti, koja iz spomenute literature crpi znanje o historiji jugoslavenskih zemalja na Jadranu.

²⁴ Kao primjer navodimo značajno djelo jednoga francuskog autora, štampano prije pet godina u Parizu: Fernand Braudel, *La Méditerranée et le Monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* (Paris 1949, ed. A. Colin). Autor doduše uviđa na pr. (str. 97, bilj. 4) neosnovanosti i netočnosti u djelu tršćanskog historičara Attilia Tamaro, *L'Adriatico, golfo d'Italia* (1915), pa odbija da prihvati njegove tvrdnje. No s druge strane, očito, neupućen, kaže, (na istom mjestu), da se, uz dužni oprez prema različitim pretjeranostima, može priznati vrijednost Tamarovu djelu: *Storia di Trieste*, koje je međutim također puno netočnosti, unaprijed postavljenih teza i publicističkih improvizacija, bez oznake izvora i bez ikakva osnova. Onaj, tko ne pozna detalje i dokumente za tršćansku prošlost, a posebno za strane naučne radnike, ne može to djelo upotrebiti, jer ne zna, dokle mora ići s »dužnim oprezom« i što je i koliko stvarno upotrebljivo.

Braudel nadalje upotrebljava i djelo Pozzo-Balbi, *L'isola di Cherso* (str. 97), te radnju A. Teje o zadarskim notarskim aktima, kao i onu S. Mitisa, *Il governo della Rep. veneta a Cherso* (str. 98), od kojih je osobito posljednja poznata po svojoj površnosti i političko-propagandnom karakteru. No to je ovom francuskom autoru literatura, na temelju koje on, u svome poznatom djelu, stvara na pr. zaključke o kulturnim prilikama na našoj obali u XVI. stoljeću!

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA VII.

1954

BROJ 1—4

NAKLADA »ŠKOLSKA KNJIGA« / ZAGREB

Redakcioni odbor

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik
JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

